

A Function-Oriented Study of Sub-Worlds in the Poetry of Wadih Sa'adeh Based on Paul Werth's Theory: A Case Study of "Muhawalat Wasl Diffatayni Bi-sawt" (Attempt to Connect Two Shores with Sound)

Elaheh Sattari¹ , Hossein Shamsabadi²

1. Department of Arabic Language and Literature, Hakim sabzevari university, sabzevar, Iran. Email: elahehsattari90@gmail.com

2. Department of Arabic Language and Literature, Hakim sabzevari University, sabzevar, Iran. E-mail: h.shamsabadi@hsu.ac.ir

Article	Ifo	Abstract
Article type: Received: 16, July, 2023 Received in Revised form: 21, October, 2024 Accepted: 30, November, 2024 Published Onlin: 22, June, 2025 Keywords: Contemporary Arabic Poetry, Cognitive Poetics, Sub-worlds, Paul Werth, Wadih Sa'adeh,.		In order to gain a more accurate understanding of the meanings and messages in a text, it is not enough to just focus and rely on its main world. Indeed, it is also necessary to examine its sub-worlds. Following advances in cognitive approaches in literary criticism, terms such as hypothetical worlds, possible worlds, secondary worlds, sub-worlds etc. were taken into consideration to examine literary texts through a more comprehensive and modern lens. Among such theories is Paul Werth's Text World Theory. In his theory of world discourse, he addresses three categories for text analysis, among which is the sub-worlds' approach. Through this approach, certain parameters are used to examine the existence of another world that exists in the context of a main world, and thus its meanings and functions are investigated. Considering the pluralism of discourse and the variety of semantic contexts in post-modern poetry, this paper examines and analyzes the poetry book of Wadih Sa'adeh, a prominent Lebanese poet, to find out to what extent sub-words exist in his poetry and how the poet has used them to expand on and promote his meanings. The result of the research shows that by creating sub-worlds along the the one-dimensional and static world, Wadih Sa'adeh has added dynamism, reflected silent voices or voices in exile, departed from the absolute reality and approached multiple and diverse realities. Moreover, he has used different parameters of time, place, speech, and attitude.

Cite this The Author(s): Sattari, E., Shamsabadi, H., (2025). A Function-oriented Study of Sub-worlds in the Poetry of Wadih Sa'adeh Based on Paul Werth's Theory: A Case Study of "Muhawalat Wasl Diffatayni Bi-sawt" (Attempt to Connect Two Shores with Sound). Journal of Adab-e-Arabi (Arabic Literature-Scientific), Vol. 17, No. 3, Serial No 45. Autumn, (1-19). DOI:10.22059/jalit.2023.362390.612703

Publisher: University of Tehran Press

<https://doi.org/10.22059/jalit.2023.362390.612703>

1. Introduction

In order to know and be aware of the meanings and messages of a text, it is not enough to be satisfied with its main world, but it is also necessary and necessary to examine the worlds that are included in it. After the progress of cognitive approaches in literary criticism, the category of hypothetical, possible, sub-worlds, sub-inclusive worlds and worlds with these titles were taken into consideration for examining literary texts from a comprehensive and new lens, which among these theories can be He referred to the world theory of "Pulworth" text. In the theory of the world of discourse, he deals with three categories for text analysis, among these categories is the approach of sub-worlds or sub-worlds that use parameters to the existence of another existing world that is formed in the context of the main world. and examines its meanings and functions. The new approaches of theory and literary criticism, the progress of cognitive science and its relationship with literary criticism, led to the development of research in the field of humanities and literary research and to achieve more accurate and realistic results. Cognitive science entered the field of linguistics and caused the formation of a trend called cognitive linguistics. Cognitive linguistics emerged in the late 1970s in response to constructivist approaches. The origin of this linguistic approach is embodied in empiricism and realism, among which we can mention mental visualization and the unconscious superiority of thinking - which is rooted in Hersol's works - as well as the metaphorical nature of abstract concepts. The debate about the possible world, sub-world, mental or parallel world is one of the important debates in cognitive linguistics in the contemporary era, and considering the connection between mind and language in this approach, exploring this world is considered necessary and important. In Paul Worth's theory of the world of discourse, this case is referred to as inclusive worlds. Based on this idea, in a general view, just as other parallel and secondary worlds are mentioned in the main and present world, the principle of multiplicity of worlds and its division into main/current worlds and parallel, possible and secondary worlds is also mentioned in the text. What is important in the semantics of literary and linguistic texts is the discovery and investigation of these worlds for the development of the circle of literary criticism, which can be effective for understanding the functions and inference of the main and basic world. The theoretical body of the text world, of which the sub world is one of them, was first proposed by Paul Worth. Ideas and articles about this approach that were presented between the eighties and the nineties, Finally, in 1999, it was published by his students and friends under the title of a special book called "Text Worlds, Representation of Conceptual Space in Discourse". Then after him, people like Peter Stockwell (2002), Joanna Govins (2007), developed and completed this theory and approach and made its theoretical foundation coherent. According to this theory, when humans communicate with each other, they picture the scene, space and world in their mind. According to Stockwell Jahan, the text is a linguistic event that includes at least two participants, as well as a representation that contains textuality, beyond the combination of text and context. Therefore, cognitive approaches and especially the theory of the world of the text and more precisely the axis of inclusive worlds create the possibility of creating different meanings and interpretations and require multiple readings that are specific to contemporary texts.

2. Methodology

This article examines one of Wadih Saadeh's poetic divans as an " Trying to connect two banks with sound ", based on the world axes included in Paul Worth's world of discourse theory. Just as the cognitive approach considers the text as a product of the author's mind, Paul Worth also considers criticism and interpretation as a product of the reader's mind, and none of them have certainty. Therefore, in this article, by accepting the principle of relativity and forming the discussed textual body from multiple worlds that can be visualized in Paul Worth's theoretical foundation into three worlds, Also, by accepting dynamism and pluralism in the discourse of postmodern poetry, the investigation of these worlds and the functions discussed in it is done in one of the postmodern poetry divans of Wadih Saadeh, in order to finally find an answer to the

following two questions: What sub-universes does the discussed poetry book of Wadih Saadeh have? - What role have the worlds included in the discussed poetry book played in terms of semantic development and the type of induced meanings?

3.Findings

Wadih Saadeh's poetry book is the result of his turbulent mind and introspection, and this means duality in the construction of secondary worlds. On the one hand, introversion leads to the shrinking of secondary worlds, and on the other hand, the domination of the mind and the excessive reliance of the poetic world on the cognitive power has caused the proliferation of secondary and parallel worlds. As a result, secondary worlds are used with a high frequency in Wadih's poems, but worlds consisting of less external elements and internal and mental elements play a more effective role. The world of reference by direct quotation has been given less attention due to the lack of frequent involvement of external elements, and the quotations are more about associations and retelling of the poet's own thoughts, which have been used in various direct and indirect forms in some cases. Also, temporal and spatial adjustments have played a greater role in the formation of this world, and the specific timelessness of post-modern poetry and the lack of attribution to a specific time in the mental world of Wadih, have caused multiple worlds based on times to be formed in the work. Attitudinal worlds with their three sides are used repeatedly in Wadih's poetry and have a high frequency. What is the connecting link of these multiple worlds is the specific world views of the poet. In such a way that the world of desire is based on the achievement of the poet's fantasy and unrealistic goals, and the world of belief is based on the belief in nothingness and silence, and the goal world is expressed to express the minimum that man is deprived of.

4.Conclusion

Considering the pluralism of discourse and the variety of semantic contexts in postmodern poetry, this research tries to investigate how it is used and analyzed in the poetry notebook of one of the prominent Lebanese poets named Wadih Saadeh to investigate how much the worlds included in the poem He has an active presence and how the poet has used them to multiply and develop meaning. The result of the research shows that in his poetry, by using the construction of inclusive worlds, along with animation, the reflection of silent voices and on the margins or exile, Wadih Saadeh avoids absolute reality and turns to multiple and diverse reality instead of a static world and One dimension has used this word and has used different parameters of timeplace, speech, attitude.

بررسی کارکردگرایانه جهان‌های زیرشمول در شعر ودیع سعادۀ بر پایه تئوری پُل ورث مورد کاوی (محاوَلهٔ وصل ضفّین بصوت)

الهه ستاری^۱، حسین شمس آبادی^۲

elahehsattari90@gmail.com

h.shamsabadi@hsu.ac.ir

۱. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

۲. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله

چکیده

برای شناخت و آگاهی دقیق از معانی و پیام‌های یک متن نمی‌توان به جهان اصلی آن اکتفاء کرد، بلکه بررسی جهان‌های زیرشمول آن نیز ضروری و بایسته است. بعد از پیشرفت رویکردهای شناختی در نقد ادبی، مقوله جهان‌های فرضی، ممکن، فرعی، زیرشمول و جهان‌هایی با این عناوین برای بررسی متون ادبی از دریچه‌ای جامع و جدید مورد توجه قرار گرفت که از جمله این نظریات می‌توان به نظریه جهان متن «پُل ورث» اشاره کرد. وی در نظریه جهان گفتمان، به سه مقوله برای تحلیل متن می‌پردازد که از جمله این مقوله‌ها، رویکرد جهان-های زیرشمول یا جهان‌های فرعی است که با استفاده از پارامترهایی به وجود جهان موجود دیگری که در بستر جهان اصلی شکل می‌گیرد، می‌پردازد و معانی و کارکردهای آن را بررسی می‌کند. این مقاله با توجه به تعددگرایی گفتمانی و تنوع بافت‌های معنایی در شعر پست‌مدرن به بررسی چگونگی کاربست و تحلیل آن در دفتر شعری یکی از شاعران برجسته لبنانی به نام ودیع سعادۀ می‌پردازد تا بررسی کند که جهان‌های زیرشمول از چه میزان در شعر وی حضوری فعال دارد و شاعر چگونه آن‌ها را برای تکرار و توسعه معنا به کار برده است. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که ودیع سعادۀ در شعر خود، با استفاده از ساخت جهان‌های زیرشمول، همگام با پویانمایی، انعکاس صداها، خاموش و در حاشیه یا تبعید، دوری از واقعیت مطلق و روی آوردن به واقعیت متکثر و متنوع به جای جهانی ایستا و تک‌بعدی، از این جهان استفاده کرده است و از پارامترهای مختلف زمانی، مکانی، گفتاری و نگرشی استفاده کرده است.

نوع مقاله:

بحث علمی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۴/۲۵

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۷/۳۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۴/۰۱

واژه‌های کلیدی: شعر

معاصر عربی، شعرشناسی

شناختی، جهان‌های زیرشمول،

پُل ورث، ودیع سعادۀ.

استناد: ستاری، الهه، شمس آبادی، حسین؛ (۱۴۰۴). بررسی کارکردگرایانه جهان‌های زیرشمول در شعر ودیع سعادۀ بر پایه تئوری پُل ورث مورد کاوی (محاوَلهٔ وصل ضفّین بصوت). ادب عربی، سال ۱۷، شماره ۳، پاییز، شماره پیاپی ۴۵ - (۱-۱۹).

DOI:10.22059/jalit.2023.362390.612703

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

امروزه برای درک و شناخت انسان باید به او از منظر زبانش بنگریم، به عبارت دیگر واژه‌های یک زبان تنها منعکس‌کننده واقعیات دنیای خارج نیستند، بلکه بازتاب علایق و افق اندیشه‌های هر مردمی هستند که به آن زبان صحبت می‌کنیم. این بدان معناست که زبان وسیله نمود ذهنی و بازتاب‌دهنده جهان درونی انسان است (چالسری و همکاران، ۱۴۰۲: ۸۳). در ادبیات معاصر، نقد ادبی جایگاه ویژه‌ای در کیفیت خوانش متن دارد. با توجه به اینکه متن ادبی از زبان بهره می‌گیرد، بر همین اساس نقد ادبی برای کنکاش آثار ادبی از یافته‌های زبان‌شناسی بسیار سود جسته است؛ لذا با تکیه بر نظریه‌های زبان‌شناسی، در بسیاری از موارد می‌توان یک متن ادبی را مورد تحلیل قرار داده و علاوه بر دستیابی به فهم دقیق و عمیق‌تر متن، زیبایی‌شناسی ادبی را سنجید (رضایی و صدریان، ۱۳۹۸: ۴۶).

رویکردهای جدید نظریه و نقد ادبی، پیشرفت علم شناخت و رابطه آن با نقد ادبی، سبب توسعه تحقیقات در زمینه علوم انسانی و تحقیقات ادبی و دستیابی به نتایج دقیق و واقعی‌تری گردید. علم شناخت بیش از همه وارد پهنه زبان‌شناسی شد و سبب شکل‌گیری گرایشی با عنوان زبان‌شناسی شناختی گردید. زبان‌شناسی شناختی در اواخر دهه ۱۹۷۰م در واکنش به رویکردهای ساخت‌گرا پدید آمد. خاستگاه این رویکرد زبان‌شناختی در تجربه‌گرایی و واقعیت‌گرایی تجسم یافته است که از آن جمله می‌توان به تجسم ذهنی و برتری ناخودآگاه تفکر - که در کارهای هرسول ریشه دارد - و همچنین ماهیت استعاری مفاهیم انتزاعی اشاره کرد (Zlatev, 2009: 415). بحث پیرامون جهان ممکن، جهان فرعی، ذهنی یا موازی یکی از بحث‌های مهم در زبان‌شناسی شناختی در دوره معاصر است که با توجه به پیوند میان ذهن و زبان در این رویکرد، کاوش درباره این جهان امری بایسته و مهم ارزیابی می‌شود. در نظریه جهان‌گفتمان پل ورث، این قضیه با عنوان جهان‌های زیرشمول یاد می‌شود. بر اساس این پندار، در یک نگاه کلی، همان‌طوری که جهان‌های موازی و فرعی دیگری در جنب گیتی اصلی و کنونی مطرح می‌شود، در متن نیز اصل تعدد جهان‌ها و تقسیم آن به جهان‌های اصلی / کنونی و جهان‌های موازی، ممکن و فرعی مطرح است. آنچه در معناشناسی متون ادبی و زبانی اهمیت دارد، کشف و بررسی این جهان‌ها برای توسعه دایره نقد ادبی است که برای شناخت کارکردها و استنتاج جهان اصلی و مبنا می‌تواند مؤثر واقع شود.

پیکره نظری جهان متن که جهان زیرشمول یکی از آن‌هاست، ابتدا توسط پل ورث مطرح شد. نظریات و مقالات پیرامون این رویکرد که بین سال‌های دهه هشتاد و نود میلادی ارائه گردید سرانجام در سال ۱۹۹۹ م تحت عنوان کتابی خاص به نام «جهان‌های متن، بازنمود فضای مفهومی در گفتمان» توسط شاگردان و دوستانش منتشر شد. سپس بعد از او کسانی چون پیتر استاکول (۲۰۰۲)، جونا گاوینز (۲۰۰۷)، به توسعه و تکمیل این نظریه و رویکرد پرداختند و شالودی نظری آن را منسجم ساختند. بر اساس این نظریه، انسان‌ها وقتی با هم ارتباط برقرار کنند، صحنه، فضا و جهان را در ذهن خود به تصویر می‌کشند (Obregon, 2009: 3) به نظر استاکول جهان متن رویدادی زبانی است که شامل دست کم دو مشارک است، همچنین

بازنمایی حاوی متنتیت، و رای ترکیب متن و بافت است (Stockwell, 2002: 140). بنابراین رویکردهای شناختی و به‌ویژه نظریه جهان متن و به‌طور دقیق‌تر محور جهان‌های زیرشمول، امکان ایجاد معانی و تفاسیر مختلف را ایجاد می‌کند و خوانش‌های چندگانه را که خاص متون معاصر است را ایجاد می‌کند. در این رویکرد تمرکز بر روی جهان‌هایی است که به‌طور آمایشی قابل رصد و ارزیابی است و تنها تفسیر آن با توجه به دلالت‌ها و نشانگان رمزگذاری شده میان نویسنده و مخاطب به عهده خوانند و کنشگر متن است.

این مقاله به فراخور وسع خود به بررسی یکی از دیوان‌های شعری ودیع سعاد به‌عنوان «محاولة وصل صفتین بصوت»، بر پایه محور جهان‌های زیرشمول نظریه جهان گفتمان پل‌ورث می‌پردازد. همان‌طور که رویکرد شناختی متن را محصول ذهن نویسنده می‌داند، پل‌ورث نیز نقد و تفسیر را محصول ذهن خواننده قلمداد می‌کند و هیچ‌کدام از قطعیت برخوردار نیستند؛ بنابراین، در این مقاله با پذیرش اصل نسبی بودن امور و تشکیل پیکره متنی مورد بحث از جهان‌هایی زیرشمول متعدد که در شالوده نظری پل‌ورث به سه جهان قابل تجسم است، همچنین با قبول پویانمایی و تکثرگرایی در گفتمان شعر پست‌مدرن، به بررسی این جهان‌ها و کارکردها مورد بحث در آن در یکی از دیوان‌های شعری پست‌مدرن ودیع سعاد پرداخته می‌شود تا به دو سؤال زیر پاسخ داده شود:

۱- دفتر شعری مورد بحث ودیع سعاد از چه جهان‌های زیرشمولی برخوردار است؟

۲- جهان‌های زیرشمول دفتر شعری مورد بحث از جهت توسعه معنایی و نوع معانی القائی چه نقشی ایفا کرده‌اند؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

درباره نظریه جهان متن پل‌ورث، با وجود جامعیت و راهگشایی در تبیین آثار و متون ادبی، تحقیقات اندکی صورت گرفته است. نگارندگان تنها به پژوهش‌های زیر در این خصوص دست یافته‌اند:

مقاله «بررسی عناصر جهان متن بر اساس رویکرد بوطیقای شناختی در یوزپلنگانی که با من دویده‌اند» اثر بیژن نجدی (۱۳۸۹)، به تحقیق لیلا صادقی. مجله نقد ادبی، این مقاله به تحلیل مجموعه داستان بیژن نجدی به نام یوزپلنگانی که با من دویده‌اند، با توجه به لایه‌های مختلف جهان‌های متن می‌پردازیم. پرسش‌های پژوهش این است: آیا نظریه «جهان متن» قادر است عناصری را که به ساخت روایت داستان‌های نجدی منجر می‌شود، شناسایی کند؟ و دیگر اینکه تولید و دریافت جهان داستانی نجدی چگونه از دیگر نویسندگان متمایز می‌شود؟ در بخشی از نتیجه مقاله بیان شده که جهان‌های زیرشمول به ساخت روایت داستانی با استفاده از فعال‌سازی داستان‌های زیرساختی می‌انجامد که مشخصه اصلی آثار نجدی است.

مقاله، «کاربرد «نظریه جهان متن» در شناسایی عناصر سازنده متن روایی داستان شازده احتجاب؛ بر مبنای رویکرد شعرشناسی شناختی» (۱۳۹۳)، به پژوهش ارسلان گلفام و دیگران. منتشر شده در مجله جستارهای زبانی. این مقاله، به بررسی چگونگی اتصال «جهان متن» به

جهان خواننده برای دریافت و تفسیر متن و همچنین بسط فضاهای ذهنی خواننده در درک متون ادبی به عنوان زمینه تحقیق پرداخته است. مقاله با اتکای بر نظریه شعرشناسی شناختی محقق می‌شود. در تحلیل بخشی از داستان شازده احتجاب (گلشیری، ۱۳۸۴) به بررسی عناصری که در شکل‌گیری متن داستانی تأثیر بسزایی دارند، پرداخته است.

مقاله «نظریه جهان متن در روایت بی‌هقی» (۱۳۹۹)، از حبیب‌الله عباسی، زینب طلایی؛ منتشر شده در مجله پژوهش‌های نقد ادبی و بلاغت. این مقاله روایت‌های تاریخ بی‌هقی را در بستر این رویکرد پل ورث بررسی کرده است. سه لایه «جهان گفتمان»، «جهان متن» و «جهان‌های زیرشمول» در این نظریه در ساخت روایی این متن تبیین و جهان‌های متن خردی که باعث ایجاد جهان متن کلان و اصلی شده، نشان داده شده است.

مقاله جهان‌های متن داستان «قضیه آقابالا و اولاده کمپانی لیمیتد» اثر صادق هدایت بر اساس رویکرد شعرشناسی شناختی (۱۴۰۰)، به قلم مسعود دهقان و همکاران، منتشر شده در مجله سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی. این مقاله با هدف بررسی جهان‌های متن در داستان «قضیه آقابالا و اولاده کمپانی لیمیتد»، اثر صادق هدایت بر اساس انگاره جهان‌های متن ورث (۱۹۹۹) در رویکرد شعرشناسی شناختی انجام گرفته است. متناسب با رویکرد بررسی شده که چگونه می‌توان در جهت شناخت لایه‌های زیرین کلام نویسنده بهره برد و اینکه هدایت در این داستان از انگاره جهان‌های متن برای پیشبرد داستان چگونه و به چه میزان بهره برده است.

اما این مقاله از آنجایی که به تحلیل یک دفتر شعری خاص با عنوان «محاوَله وصل ضفّتن بصوت» از شاعری پست‌مدرن عربی بر پایه بخشی از نظریه پُل ورث می‌پردازد، پژوهشی نو است که تاکنون کسی بدان نپرداخته است.

۲. نظریه جهان متن

نظریه جهان متن اولین بار از سوی پل ورث در دهه‌ی ۱۹۹۰ م به صورت سلسله مقالاتی مطرح شد که در دهه قبل مقدمات آن فراهم شده بود. این مقالات که در دهه نود شتاب و دقت بیشتری به خود گرفت، متأسفانه در زمان حیات او به‌طور منسجم منتشر نشد و «میک شورت» در سال ۱۹۹۹ م دستاوردهای ورث را با ویرایش خود منتشر کرد. این نظریه از نظریه‌های فضاهای ذهنی و جهان‌های روایی از منظر روان‌شناسی شناختی در آثار فوکونیه و همچنین جهان‌های ممکن و جهان گفتمان رایان (۱۹۹۱) الهام گرفته است (صادقی، ۲/۱۴۰۰: ۲۳۴) و توانست تصویری جامع و روشی هدفمند از تحلیل متن ارائه دهد.

به اعتقاد ورث گفتمان در معنای عام خود «تلاش آگاهانه و مشترکی از سوی سازنده و دریافت‌کننده برای ساخت جهانی در این میان است که در آن گزاره‌ها بسط پیدا کنند و منسجم شوند و در نهایت، منجر به ساخت معنایی شوند» (Werth, 1999: 95).

این دیدگاه درباره تحلیل داستان «که در آن به چگونگی ساخت جهان‌های خیالی توسط خوانندگان با استفاده از عناصر جهان متن و ربط این جهان‌ها به جهان‌های واقعی و خیالی خوانندگان توجه می‌کند، بسیار مناسب به نظر می‌آید» (Hidalgo Downing, 2000: 67).

بدین‌سان بر پایه این رویکرد تلاش می‌شود، پلی ارتباطی میان آنچه در متن وجود دارد با آنچه در جامعه می‌گذرد برقرار گردد و این نشان از به کارگیری نشانگانی دارد که به مفسر اجازه این پیوند و تحلیل اجتماعی آثار و متون ادبی را می‌دهد.

در بوطیقای شناختی، هر آنجایی که جهان ادبی به جهان خواننده متصل می‌شود، برای خوانش داستان از رویکرد «جهان متن» استفاده می‌کند و هدف از به کارگیری این رویکرد، درک و تحلیل اثر و شناسایی جهان‌های متفاوت و نیز شناخت عناصر جهان ساز اثر است. در واقع نظریه جهان متن و به کارگیری این رویکرد، امکان درک و تحلیل متن را در چهارچوب نظری و علمی به صورت منسجم و روش‌مند فراهم می‌کند و مانع از تحلیل‌ها و نقدهای شخصی می‌شود (صادقی اصفهانی، ۱۳۸۹: ۱۱۹). بوطیقای شناختی که به همه جنبه‌های خلاق زبان توجه دارد، به تعمیم‌های شناختی درباره نوشته‌های خلاق ادبی می‌پردازد. در مطالعات شناختی ادبیات، برای آفرینش ادبی از دیدگاه شناختی به کار می‌رود و به صورت نظام‌مند روابط میان ساختار متون ادبی و تأثیرهای دریافتی را شرح می‌دهد (همان: ۱۱۷).

۲-۱. جهان زیرشمول

همان‌طور که اشاره شد، نظریه جهان متن از سه محور تشکیل شده است که محور سوم آن جهان زیرشمول یا جهان فرعی نام دارد. بر این اساس «شکل‌گیری مرزهای جهان متن منجر به ایجاد مرزهای جهان گفتمان می‌شود و در پی آن، دیگر لایه مفهومی نظریه جهان متن شکل می‌گیرد که جهان‌های زیر شمول یا فرعی نام دارند» (Werth, 1999: 224). وقتی که جهان متن شکل می‌گیرد و گسترش پیدا می‌کند، جهان‌های بی‌شمار دیگری بر اساس آن متن اولیه یا پایه شکل می‌گیرند که سطح سوم تلقی می‌شود. این نوع جهان را ورث زیرشمول می‌نامند، اما گاوینز برای پرهیز از این تصور که فرعی خوانده شوند، آن را جهان ممکن معرفی می‌کند. او عزیمت از یک جهان به جهان دیگر را که باعث ایجاد جهان جدیدی می‌شود، چه به صورت تغییرات در کانون توجه و چه به صورت تغییرات وجهی باشد، جهان ممکن می‌نامد. به باور گاوینز برای ساخت جهان ممکن دو روش وجود دارد که عبارت‌اند از: تغییر جهان و جهان‌های وجهی. جهان وجهی خود به سه دسته الزم، آرزو و معرفتی تقسیم می‌شود؛ اما ورث جهان ممکن را جهان - زیرشمول می‌نامند و آن را به سه نوع فعالیت مفهومی مرکزی تقسیم می‌کند که عبارت است از جهان اشاری، جهان نگرشی و جهان معرفتی. جهان اشاری مورد نظر ورث با مفهوم تغییر جهان مورد نظر گاوینز مشابهت دارد (صادقی، ۱۴۰۰/۲: ۲۴۹)؛ بنابراین، جهان زیرشمول همان‌طور که از نامش پیداست تنها از یک سطح و بُعد تشکیل نشده و با توجه به ساختارها و مختصات خود بر انواع و اقسام مختلفی تقسیم می‌شود.

۳. کاربست مبانی نظری در شعر ودیع

در این بخش از مقاله به بررسی و تحلیل جهان‌های زیرشمول سه‌گانه از دیدگاه پل‌ورث، در دفتر شعری مورد بحث ودیع سعادۀ پرداخته می‌شود:

۳-۱. جهان زیرشمول اشاری

جهان نخست زیرشمول اشاره‌ای است. این جهان از دو مشخصه اصلی برخوردار است. «کاربرد نقل قول مستقیم به جای نقل قول غیرمستقیم به ایجاد جهان زیرشمول عبارت اشاره‌ای منجر می‌شود» (Stockwell, 2002: 140)؛ زیرا سبب ایجاد بستری جدید در روایت می‌شود. همچنین هرگونه عقب‌گرد و جلو رفت زمانی در ایجاد این جهان دخیل است؛ در این راستا «هرگاه یک شرکت‌کننده گفتمان، یک جهان جزئی ایجاد کند که با پارامترهای فضایی و زمانی جهان گفتمان مطابقت ندارد، مشارک آن‌ها لازم است که یک ساختار جدید اشاره‌ای که در آن (Orogo) از مفهوم خود در اینجا و حال تغییر کرده، مفهومی سازی کند» (Gavins, 2007: 42). به طور کلی، اشاره به زمان، مکان و گفتار دیگری به ساخت این جهان فرعی می‌انجامد و هر کدام به توسعه جهان‌های فرعی و القا کارکردهای خاصی می‌انجامد.

۳-۱-۱. نقل قول مستقیم

غلبه و هیمنه من متکلم شاعر سبب کاربرد اندک نقل قول به طور کلی و نقل قول مستقیم به طور اخص برای ساخت جهان‌های زیرشمول در شعر شده است. نقل قول مستقیم بیشتر شاهد گفته‌های خود شاعر است که گاهی به صورت غیرمستقیم و گاهی به صورت مستقیم می‌شود و شاعر با این شگرد به پویانمایی شعر و ارائه مضامین خود می‌پردازد. این شکل گریز از جهانی به جهان دیگر بیشتر با ساخت پرسش‌ها انجام گرفته است:

«نحن اللّٰذین یتکلمان مع نفسیهما الآن، أنت من هناک و أنا من هنا، نحن

الواحد:

الحی المتحدّث مع ذاته المیتة، ماذا لدينا بعدُ غیر الذکری؟» (سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۸۰).

ترجمه: ما آن دو نفری هستیم که اکنون با خودشان حرف می‌زنند تو از آنجا، من از اینجا. ما یکی هستیم. زنده سخن گو با خود مرده‌اش، دیگر جز یادی برایمان چه مانده است؟ در اینجا شاعر روایتگر یک نوع رابطه میان خود و شخص دیگری است. میان من و او که یکی است و با هم اتحاد دارند. سپس نویسنده از روایت‌گری یا گزارش روایتی رویداد فاصله گرفته و مفهوم خود را به طور مستقیم از طریق سؤال مطرح کرده است. همچنین در موارد اندکی شاعر از وجود اشخاصی دیگر که به صورت گفتگوی مستقیم در بستر شعر روایت‌گونه داستان بروز پیدا می‌کند، سخن گفته است. مثلاً بیان می‌کند:

«قال الذین حوالیه: مبروک؛ و وصل إلیها کلامهم، من بین رذاذ جسدھا، مثل

قوس قزح کانت تراه فی الشتاء» (سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۸۳).

ترجمه: آنان که دور و برش بودند گفتند: مبارک بادا. سخنشان به ایشان (مادر) رسید. از میان تکه‌های بدنش چون رنگین کمانی که در زمستان می‌بینی‌اش.

شاعر در اینجا از زبان دیگرانی سخن گفته که در پیرامون سوژه قرار داشتند و سخن آن‌ها را مستقیم در سطح داستان بیان کرده است. سخن آن‌ها به طور مختصر بیان شده و تنها در واژه «مبروک» خلاصه شده است. این نشان از غلبه ذات‌گرایی و درون‌گرایی در قصیده دارد و

چنانچه جهانی فرعی در داستان شکل بگیرد، با نگاشت‌های فردی خود شاعر است، نه با حضور و بازیگری کارکنرهایی فراتر از جهان شعری ودیع.

۳-۱-۲. پیش و پس ماندن زمان

از دیگر مؤلفه‌های ساخت جهان‌اشاری می‌توان به جلورفت و عقب‌رفت زمانی اشاره کرد. این تکنیک غالباً به تغییر فضایی داستان نیز منجر می‌شود و یک نوع تعدیل مکانی و فضایی هم در داستان ایجاد می‌کند. از جمله جلورفت‌های زمانی برای بیان معانی عجیب و نهیلیستی شاعر می‌توان به نمونه ذیل اشاره کرد که قبل از اینکه تکامل یابد و پدید آید، از هم می‌پاشد. شاعر می‌گوید:

«أعطى روحه أن يبقى أربعين يوماً فوق جسده كي يحقق في فضائه الأخير
أحلاماً خابت على أرضه لكنه رفر لحظة ومضى» (همان: ۲۵۳).

ترجمه: روح و روانش را داد تا چهل روز بر فراز پیکرش بماند. تا در واپسین فضایش به ثمر رساند. رؤیاهایی که بر زمینش ناامید گشت، اما در یک لحظه پر زد و رفت.

عقب‌رفت‌های زمانی و اصولاً جریان شعر در گذشته در شعر ودیع سعادده از بسامد بسیار بالایی برخوردار است و مقاطع شعری شاعر تقریباً در زمان گذشته برخوردار است. اگر زمان کنونی که شاعر در آن قرار دارد را حاضر در نظر بگیریم، شکل‌گیری جهان‌های زیرشمول گذشته‌نگر دلالت بر جهان فرعی دیگری دارد که شاعر با تلاش برای ایجاد یک پنجره جدید نسبت به وضعیت کنونی، معنای شعری خود را القا می‌کند. در نتیجه فعل روایی «کان» از بسامد بالایی برخوردار است و پیام شاعر را بسته به معنای موجود در زمان گذشته طرح‌ریزی می‌کند. به عنوان مثال در نمونه زیر می‌خوانیم:

«كانت فقط مجرد رغبة أن نحمل مظلاتنا ونبتسم تحت المطر أن نلعب قليلاً في
الشوارع ونترك على الرصيف نثاراً من زجاجة العالم» (سعادده، ۲۰۱۶: ۲۶۶).

ترجمه: تنها یک تمایل بود که چترهایمان را برداریم و زیر باران لبخند بزنییم و اندکی در خیابان‌ها بازی کنیم و بر سنگفرش‌های پیاده‌رو تکه‌هایی از شیشه‌های جهان را به جای بگذاریم.

شاعر در اینجا یک جهان جلورفت زمانی را در بستر اصلی شعر ایجاد کار کرده است و از وجود جهانی دیگر و گذشته در وضعیت کنونی سخن گفته است. از رغبتی سخن گفته است که آمیخته‌ای از بازی‌ها و هیجانان کودکی است و به عبارتی گوشه‌ای از جهان کودکی را در شعر منعکس ساخته است. به طور واضح نشان داده شده که جهان شاعر در اینجا وارد جهان دیگری شده است. شاعر این جهان گذشته آمیخته از سادگی و آرزوهای قابل دسترس بیان کرده تا به پیچیدگی جهان کنونی و غموض و ابهامات موجود را مورد تردید قرار دهد. در واقع ساخت این جهان همسو با جهان کنونی شاعر است. شاعر از تقابلات به طور مکرر استفاده کرده و از جمله این تقابلات که به ساخت جهان‌زیرشمول اشاری مبتنی بر تغییر زمانی انجامیده می‌توان به تقابل میان مفهوم زندگی و مرگ در شعر او اشاره کرد. شاعر از سوژه‌ای سخن می‌گوید که روحش به او داده شده تا بر فراز او چهل روز برای انجام و تحقق هدفی باقی بماند. در واقع در اینجا،

جلورفت زمانی به وضوح دیده می‌شود و از رخداد‌های چهل روز بعد یا در طی چهل روز سخن گفته که هنوز رخ نداده است. نویسنده این جلورفت را برای جبران تجربه‌هایی مکرر در زندگی یا اعتقاد به شکست‌ها و رنج‌های مداوم زندگی بیان کرده است. از نگاه او زندگی سرشار از رؤیاهای تحقق نیافته است و در قالب یک نگره شناختی با جلورفت زمانی، تلاش می‌کند به وجود این قضیه تصریح کند و بر اهمیت تحقق آن برای انسانی که در آستانه مردن یا مرده است اشاره کند.

۲-۳. جهان زیرشمول نگرشی

دومین نوع جهان زیرشمول نظریه جهان گفتمان، جهان نگرشی نام دارد. این جهان شامل جایگزینی آرزو، باور یا هدف شخصیت‌ها به صورت جهان‌های آرزو، جهان‌های باور و جهان‌های هدف است. در واقع گزاره‌های مبتنی بر همین مقوله‌های سه‌گانه، جهانی فرعی دیگری به عنوان جهان نگرشی تولید می‌کند. این جهان بر پایه آرزو به واسطه گزاره‌هایی مانند خواستن، آرزو کردن، خواب دیدن، رؤیا دیدن و مفاهیم مشابه ایجاد می‌شود. جهان نگرشی بر پایه باور به واسطه گزاره‌هایی مانند باور کردن، دانستن و فکر کردن معرفی می‌شود. جهان‌های هدف به قصد شرکت‌کنندگان و شخصیت‌ها مربوط است، بدون در نظر گرفتن کنشی که انجام می‌دهند؛ مانند قول دادن، تهدید کردن، عرضه کردن و درخواست کردن (Stock well, 2002: 140). این جهان با اضلاع سه‌گانه خود، حکایت از وجود و حضور جهان‌های فرعی دارد که در بستر جهان اصلی شکل می‌گیرد و بستگی به نوع گفتمان و میزان بسامد، دلالت خاصی را القا می‌کند.

اشعار ودیع سعادۀ شاعر معاصر لبنانی دارای لایه‌های درونی و معنایی پریسامدی است که با زبانی تصویری به شرح حوادث می‌پردازد با وجود ذات‌گرایی که بسیاری از اشعار پست‌مدرن از آن برخوردارند، در موارد خاص برای ساخت مضامین و تکرار معنا از جهان‌های زیرشمول نگرشی استفاده کرده است. به ویژه از آنجایی که شاعر به انعکاس و رصد کردن صداهای خاموش و در حاشیه تمایل زیادی دارد و به نوعی رسالت شعری او با بازتاب همین صداها و نگرش‌ها گره خورده است. صدای مردگان، آوارگان، بیماران و غیره که در یک رکن اصلی محتوایی شعر ودیع پیوند خورده و اصولاً عامل اصلی برجستگی مفهوم غیاب در شعر او شده است (العباس، ۲۰۰۹: ۶) این مفهوم شعر او را در مخلوطی از حضور و غیاب و با ارجحیت غیاب همراه کرده است و شاعر بسیاری از امور را در غشایی از نامعلومات و ناشناخته‌ها ترسیم می‌کند. چنین موضوعی به ایجاد جهان‌های زیرشمول نگرشی مبتنی بر غیاب به طور کلی و مبتنی بر دیگر مقوله‌ها و مفاهیم اصلی شعری ودیع انجامیده است.

۱-۲-۳. جهان آرزو

در وهله اول، در خصوص کاربست جهان‌های زیرشمول نگرشی مبتنی بر آرزو و امید می‌توان گفت که تبعید و دوری شاعر از وطن هرچند سبب انقطاع و انفصال شاعر از امیدها و آرزوها شده است و شعر او را زمینه‌ای برای پوچ‌گرایی و ارائه فضایی سرشار از ناامیدی تبدیل کرده است، اما با وجود غلبه چنین جو سنگینی، گاهی تارهایی از امید و آرزو، در انباشتی از ناامیدی و اندوه در مقاطع شعری او رسوخ می‌کند و سبب دلگرمی و ساخت معنای امید در دل تاریکی‌ها و بلایا شده

است. این امیدهای اندک نشانگر سختی دوران تبعید است که امید به رهایی و نجات را نشان می‌دهد و از شرایط موجود اعتراض و انتقاد می‌کند. این مسائل به گونه نمادین و با زبان سحرانگیز و دیع سعادہ بیان شده تا حداقل امیدها را نشان دهند، به عنوان مثال در نمونه ذیل هرچند به طور صراحت از خواستن بیان نشده، اما یک نوع غایت و امید را نشان می‌دهد که سوژه‌های مورد علاقه شاعر، یعنی مردگان دنبال می‌کنند:

«**طلعوا من تحت التراب وعادوا فقط ليرسموا ابتسامه نسوا أن يترکوها لنا**» (سعادہ، ۲۰۱۶: ۲۴۹).

ترجمه: از زیر خاک سر برکشیدند و برگشتند تنها برای اینکه لبخندی را به نمایش بگذارند. لبخندی که فراموش کردند برای ما به جای بگذارند.

در اینجا هدف و خواسته مردگان که از زیر خاک سر برآوردند این است که خنده‌ای را ترسیم کنند. چنین هدف و آرزویی نشان جهان آرمانی اما در دسترس شاعر است و نهایت خواسته و آرزوی وی را می‌رساند. به عبارتی هرچند بازگشت مردگان و خندیدن امری محال است، اما مضمون این طرحواره که بر خندیدن و شاد زیستن بنا شده، آرزویی در دسترس و متوقع است. جهان‌های زیرشمول و دیع، برخلاف تصور، بسیار متمایز و عجیب، فراواقعی و غیر قابل دسترس نیست. او به حداقل‌ها بسنده می‌کند و در جهان زیرشمول مبتنی بر آرزو، سوژه‌ها برای ایفای امیدهای حداقلی ظاهر می‌شوند و به همان هم اکتفا می‌کند. همچنین از دیگر موارد نگرشی مبتنی بر خواسته و آرزو می‌تواند به بند شعری زیر اشاره کرد:

«**لیس عندی ما أقوله، فقط أريد أن أتکلم، أن أصنع جسراً من الأصوات یوصلنی بنفسی.**»

ضفّتان متباعدتان أحاول وصلهما بصوت» (سعادہ، ۲۰۱۶: ۲۸۳).

ترجمه: چیزی برای گفتن ندارم. تنها می‌خواهم سخن بگویم که از صداها پلی بسازم که مرا به خودم برساند. دو کرانه‌ی دور از هم که تلاش می‌کنم آن‌ها را با صدا به هم پیوند دهم. در این بند نیز، مهم‌ترین خواسته و آرزوی شاعر در سایه حداقل‌ها همان سخن گفتن است و اینکه شاعر در عنوان قصیده هم بیان کرده، آرزو می‌کند تا فقط سخن بگوید و با سخن گفتن پلی میان اجزای سخن برقرار کند. اصل سخن گفتن در جنب غیاب به یک آرزو و خواسته مهم و برجسته تبدیل شده است و با توجه به زمینه‌های استبدادی موجود در شعر، سخن گفتن به یک آرزو و خواسته بزرگ تبدیل شده است. شاعر در شرایط خفقان آلود تنها سخن گفتن را می‌خواهد نه چیز فراتر از آن. با این وجود گاهی در شعر و دیع جهان‌های زیرشمول نگرشی مبتنی بر آرزو جنبه رمانتیک و سورئال به خود می‌گیرد و نشانگر وجود پدیده‌های آرمان‌گرایانه است. به عنوان مثال می‌گوید:

«**کانوا یریدون فارساً وجاء عبّر سريعاً تارکاً نسيماً علی قمصانهم، من ظلّه سقط شیء علی الطريق ومذ ذاک یدور الماشون فی مکانهم علی الإسفلت والجالسون مسمرّون فی مقاعدهم**» (سعادہ، ۲۰۱۶: ۲۶۱).

ترجمه: آنان سوارکاری می‌خواستند، او هم آمد. به سرعت از آنجا گذشت و نسیمی را بر پیراهنشان بر جای گذاشت، از سایه‌اش چیزی بر راه فروافتاد و از آن هنگام رهروان در جایگاهشان بر روی آسفالت می‌چرخند و نشستگان می‌خکوب شده‌اند بر صندلی‌هایشان.

در اینجا خواسته‌ها از آرزوها و امیدهای اندک و معمولی اندکی فراتر رفته و خواسته‌های آرمانی و رمانتیک مطرح شده است. در این خواسته، سوارکارانی بیان شده که خیلی سریع می‌آیند و می‌گذرند و نسیمی بر جای می‌گذارند. هرچند نتیجه این خواسته رمانتیک، عادی و معمولی است، اما شاعر در قالبی فانتزیک آن را بیان کرده و جهانی مبتنی بر آرزوهای از دست رفته را نشان می‌دهد.

۳-۲-۲. جهان باور

اما در خصوص کاربست جهان نگرشی مبتنی بر باور و اندیشه در برخی از ابعاد، زمانی که میزان پویانمایی شعر بیشتر شود و در قصاید منثور شاعر این اتفاق می‌افتد، این باورها فرصتی برای حضور دارند و توسط شاعر به کار می‌رود. شاعر این بُعد از شعر را مکرراً به کار می‌گیرد و تلاش می‌کند نگرش خاص خود را در سطح بستر اصلی جهان روایت ایجاد کند:

«جسدُنَا، ظِلَامُنَا الدَّاخلِيَّ المَرعَب! وَأَفْكَرُ الآنَ كَيْفَ كَانَ الدَّمُ يَبْصِرُ طَرِيقَهُ فِي

العُرُوق! وَكَيْفَ عَاشَتْ هَذِهِ الْأَرْضُ سِنُوتَ مَنْ دُونَ أَنْ تَرَى شَيْئاً!» (همان: ۲۸۶).

ترجمه: کالبدِ ما، تاریکیِ هولناکِ داخلِ ما! اکنون به این فکر می‌کنم که چگونه خونِ راهش را در رگ‌ها می‌بیند! و این زمین چگونه سالیان سال بی‌آنکه چیزی را ببیند زندگی می‌کند!

شاعر در راستای نگرش پوچ‌گرایانه و منفی نسبت به جهان و امور آن این نگرش را بیان کرده است. شاعر جهان و جسم را تاریک و وحشتناک به تصویر کشیده است و در این فکر است که چگونه خونِ مسیرش را در رگ‌ها بدون اینکه چیزی را ببیند می‌رود. در واقع اندیشه شاعر نشانگر یک نوع تعجب و شگفتی نسبت به امور پیرامون است. تزلزل نگرشی شاعر در بسیاری از اوقات از معرفت به عدم معرفت تغییر کرده است و شاعر غالباً به جای اینکه در سایه مطلق‌گرایی به دانستن امور اقرار کند، به عدم دانستن و اقرار اظهار می‌کند. به عنوان مثال در نمونه زیر می‌گوید:

«نَاسٌ كَثِيرُونَ يَعْبرُونَ الآنَ بَيْنَ مَفَاصِلِي لِأَعْرِفَ مَنْ أَيْنَ يَأْتُونَ وَلَا إِلَى أَيْنَ

يَذْهَبُونَ. لَكِنْهُمْ يَرْتَمُونَ بِعِظَامِي» (سعادة، ۲۰۱۶: ۲۷۲).

ترجمه: مردم بی‌شماری اکنون میان مفاصلم در گذر هستند. نمی‌دانم از کجا می‌آیند و نه به کجا می‌روند. ولی آن‌ها با استخوان‌هایم برخورد شدیدی می‌کنند.

شاعر متناسب با مضمون حیرت و آشفتگی، با ساختن طرح‌واره‌ای پست مدرنیستی، مردمی انبوه را به تصویر کشیده که در میان مفاصل شاعر عبور می‌کنند؛ مردمی که مقصد آنان مهم نیست و مشخص نیست از کجا می‌آیند و به کجا می‌روند. شاعر در اینجا از عدم آگاهی خود از چرایی این حالت سخن گفته است و جهان نگرشی مبتنی بر باور براساس عدم آگاهی، به جای آگاهی و شناخت پی‌ریزی شده است.

۳-۲-۳. جهان هدف

جهان زیرشمول نگرشی مبتنی بر هدف و قصد با بسامد اندکی نسبت به دو جهان دیگر در شعر ودیع به کار می‌رود. شاعر در مواقعی این جهان را برای ترسیم اهداف خود در آینده قبل از انجام کنشی که انجام می‌گیرد، استفاده کرده است.

«لم أرتجف، الأعضاء ارتجفت. وكان على أن أسد الفراغ بين مفاصلها كي أوقف ارتجافاتها وتهداً» (همان: ۲۶۹).

ترجمه: من لرزیدم. اعضا و جوارح من لرزیدند و من می‌بایست فاصله میان مفاصلش را پر کنم تا جلوی لرزشش را بگیرم و آرام بگیرد.

شاعر در اینجا از هدفی مشخص سخن گفته است که تا حدود زیادی با جهان واقع هماهنگ نیست. اینکه محل خالی میان مفاصل را پر کند تا از شدت لرزش‌ها کاسته شود. اهداف شاعر نیز با توجه به درون‌گرایی حاکم در شعر این‌گونه است و شاعر جهانی فراتر و آرمانی‌تر را ترسیم نکرده و از حدود ذات غالباً فراتر نرفته است. به همین ترتیب در نمونه زیر در توازی با چنین جهانی از هدفی دیگر سخن رفته است. شاعر بیان می‌کند:

«سحبنا ظلالنا عن الطرقات ونصبنا كماننا: الآن ننتظر كي نصطاد رؤى تصعد لتصطاف في الأرواح» (سعادة، ۲۰۱۶: ۲۶۳).

ترجمه: سایه‌هایمان را از راه‌ها برداشتیم و دام‌هایمان را پهن کردیم: الان چشم انتظاریم تا رؤیاهایمان را صید کنیم رؤیاهایی بالا می‌آیند تا در روح و روان بیلاق کنند.

شاعر از هدف ویژه و مرتبط با جهان‌بینی شاعر سخن گفته است. صید رؤیاهایمان تا در نتیجه در ارواح جولان دهد. شاعر علت و قصد انتظار را این‌گونه بیان کرده است و جهان نگرشی مرتبط با رؤیا را بیان کرده است و اصلی‌ترین جهان نگرشی شعری خود یعنی خواب‌ها و رؤیاهایمان را در جهان هدف نیز گنجانده است. این جهان، یعنی جهان نگرشی مبتنی بر هدف، در شناخت جهان‌های سورئالیستی شاعر نقش مهمی دارد. به ویژه تصاویری که در رابطه با مردگان بیان می‌شود.

۳-۳. جهان زیرشمول معرفت‌شناختی

جهان زیرشمول سوم از نگاه پل‌ورث جهان معرفت‌شناختی نام دارد که بر پایه دو نوع گزاره‌های احتمالی و قطعی پی‌ریزی می‌شود. «در نظریه جهان متن با اتکا به این ابزار می‌توان به ابعاد امکان و احتمال در متن روایی دست پیدا کرد. گزاره‌هایی همچون شاید، باید، ممکن، محتمل و غیره در ساخت این سطح زیرین به کار می‌آید. این جهان با سناریوهای موجود، فرضی، احتمالی، ممکن و قطعی ساخته می‌شود (Werth, 1999: 216).

گاوینز بر این باور است که «این نشانه‌های متنی در واقع، نشانه‌ای برای اندیشه زیربنایی متن به شمار می‌آیند و از این نظر که به فرض و اندیشه‌ای نمایان در ورای متن اشاره دارد، مهم و درخور توجه است» (Gavins, 2007: 24). جهان‌زیرشمول میزان احتمال یک سناریو را از احتمالی بودن تا وقوع قطعی نشان می‌دهد و در شناخت عقاید و جهان‌بینی ادیب و صاحب متن

نسبت به امور و مفاهیم سوپژکتیوته را نشان می‌دهد. در ذیل به بررسی مصداق‌های این جهان در دفتر شعری مورد بحث ودیع بر پایه دو محور احتمال و قطعیت می‌پردازیم.

۳-۱-۳. گزاره‌های احتمالی

شعر ودیع سعادۀ با توجّه به فضاهاى تردید و دودلی، دلواپسی و نگرانی غالباً در فضاهاى محتمل و فرضی در جریان است و شاید کمتر و اندک از امور و مسائل به طور مسلّم و قطعی سخن می‌گوید. بسیاری از واقعیت‌ها و امور ذهنی در نگاه شاعر با احتمال همراه است و شاعر هنوز تکلیفش با خودش مشخص نیست تا بتواند درباره موقعیت‌های پیرامون با قاطعیت نظر دهد. به عنوان مثال در نمونه زیر با وجود حضور شاعر صحنه توصیف شده، یک فرضیه احتمالی سورئالیستی مطرح شده است:

«نصلى دبقَ أصواتنا ربما تعلقُ رقصاتٌ علیها ربما غابرون مقيمون فى الهواء
یأتون ویراقوننا» (سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۶۵).

ترجمه: موم چسبی صداهايمان را سرخ می‌کردیم، شاید بچسبد رقص‌هایی بر آن. شاید رفتگان ساکن در هوا بیایند و با ما همراه شوند.

شاعر صحنه رقص و آواز و دهل را به تصویر کشیده است و بیان کرده که گویا عده‌ای با آن‌ها در تشکیل چنین جشنی مشارکت دارند و نتیجه گرفته گویی مشارکینی گمنام که در آسمان سکنی دارند به پایین می‌آیند و با شاعر همراه می‌کند. علاوه بر جهان‌بینی نهیلیستی و متزلزل شاعر، نوع صحنه، سورئالیستی بودن آن که به مانند حلقه‌های سماع عارفان است، در این شایدها و تردیدها دخیل است و اصولاً نمی‌تواند با قطعیت درباره چیزی نظر دارد. این جهان به همین شکل در نمونه ذیل، صحنه احتمالی با استفاده از رُبما بیان شده است. این جهان به همین شکل در نمونه ذیل، صحنه احتمالی با استفاده از «رُبما» را بیان کرده است. همچنین شاعر می‌گوید:

«ربما كنت فى الماضى شخصاً یبحث عن شخص ذاب أو ربما كنت أنا الذائب»
(سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۷۱).

ترجمه: شاید در گذشته شخصی بودم که به دنبال شخص ذوب شده‌ای می‌گشته یا شاید من همان ذوب شده بودم.

در اینجا شاعر از ذوب شدن انسان گفته است و طبیعی است که گزاره‌های به کار رفته برای توصیف این جهان به صورت احتمالی تعیین شده است. شاعر نمی‌تواند از موضوعی که ابعاد واقع‌گرایانه ندارد به طور قطع سخن بگوید و اصولاً گفتمان سیال شعر و سرچشمه گرفتن شعر از جهان غیب و پنهان این‌گونه ساختار و زبان را به صورت احتمالی درآورده است. جریان حادثه در گذشته و جستجو از شخصیتی ذوب شده توسط شخصیت ذوب شده دیگر، همگی در ایجاد جهان‌شمول معرفت‌شناختی دخیل بوده است. جهان معرفت‌شناختی مبتنی بر قید تکرار و احتمال در نمونه زیر در این راستا با تصویری که از مردگان ارائه می‌شود به کار رفته است:

«كيف یصیر الناس هکذا بحیرات، یعلوها ورق الشجر والطحلب؟! قطرة قطرة
ینزل الموتى على بابی و مرکب یتوقف من أجلی تحت الشمس» (همان: ۲۶۸).

ترجمه: چگونه مردم چنین دریاچه‌هایی می‌شوند، که برگ درختان و خزه بر فرازشان قرار می‌گیرد؟! قطره‌قطره مردگان بر درگاهم فرود می‌آیند و کشتی به خاطر من بر روی کشتی می‌ایستد. تصویر مردگان همواره در شعر شاعر به عنوان یک موتیف توانمند به کار رفته است. در سطر اول، سؤال و تردید شاعر سناریو فرضی را تقویت کرده و در سطر دوم شاعر با استفاده از قید تکرار، یک نوع تناوب در ارائه تصویر را دنبال کرده است تکرار توصیف را از میزان احتمال کاسته و به کلام شدت و قطعیت داده است؛ بنابراین، در این تصویر ابتدا احتمال و در جواب آن یک پاسخ قطعی داده شده است. حشر و نشر شاعر با دنیای مردگان سبب شده که شاعر این‌گونه با دقت و تأکید، مفهومی فانتزی را به شکل یقینی بیان کند. شاعر در فضایی ناآگاهانه نسبت به گذشته و محیط پیرامون خود قرار دارد و تردید خود را نسبت به هستی با گزاره‌های احتمالی نشان داده است. به عنوان مثال در تصویر ذیل این سناریو فرضی به گونه مشخص و واضح بیان شده است:

«لا أَتَذَكَّرُ مَا كَانَ، بَلْ مَا كَانَ يُفْتَرَضُ أَنْ يَكُونَ... الافتراض، هذا ربّما، علی الأرجح، ما نسميه حياتنا» (سعادة، ۲۰۱۶: ۲۷۸).

ترجمه: آنچه بود را به یاد نمی‌آورم، بلکه آنچه فرض می‌رود که باشد، به یاد می‌آورم. شاید ترجیحاً همانی است که آن را زندگی‌مان می‌نامیم.

شاعر با گذشته خود انفصال پیدا کرده و اصولاً چیزی را به یاد نمی‌آورد. این گسست از گذشته یک نوع انحطاط و آشفتگی درونی را نشان می‌دهد. شخصیتی که از خود بی‌خود شده و دیگر توانایی درک آنچه بر او رخ داده را ندارد. شاعر فرض کرده که گویی آنچه رخ داده را می‌توان زندگی نامید و این مفهوم را با تردید بیان کرده است.

۳-۲. گزاره‌های قطعی

گزاره‌های قطعی بالطبع، در کنار افزایش و تشدید کاربرد جهان احتمالی در شعر ودیع کمتر به کار رفته است. مواردی که ودیع جهان معرفت‌شناختی مبتنی بر قطعیت را به کار می‌گیرد بر تناوب و بیان اندیشه‌های عجیب‌وغریب خود پافشاری می‌کند و به عبارتی این قطعیت ناشی از پافشاری شاعر بر جهان‌های خاص شعری و جهان‌بینی‌های نهیلیستی و عرفانی اوست. به عنوان مثال در چارچوب عدم باور به جمع شدن یک انسان که یادآور عقیده رستاخیز و زنده شدن مردگان در شریعت اسلام است، بیان می‌دارد:

«لَنْ يَتِمَّ أَبَدًا جَمْعُ شَخْصٍ. لَنْ يَتِمَّ جَمْعُ أَعْضَاءٍ كَامِلَةٍ. كَثِيرٌ مِنْهَا احْتَرَقَ. مَعَ ذَلِكَ لَا بَدَّ مِنْ أَعِيدَ شَخْصًا كُنْتَ أَحَبَّهُ. عَلَى الْأَحْبَاءِ أَنْ يَعُودُوا إِذَا نَادَيْتَهُمْ. عَلَيْهِمْ أَنْ يَعُودُوا وَلَوْ كَانُوا مَاءً» (سعادة، ۲۰۱۶: ۲۶۹).

ترجمه: هرگز جمع کردن شخصی انجام نخواهد گرفت، هرگز اعضای کامل پیکری جمع نخواهد شد. بسیاری از آن‌ها آتش گرفتند. با این وجود که باید شخص دیگری را برگردانم که دوستش داشتم، دوستان بدانند که اگر صدایشان کردم باید برگردند. باید که برگردند حتی اگر آب باشند. شاعر در اینجا با قید «أبدًا» قطعیت در جهان ساخته شده را بیان کرده است. همچنین قید کامله همین عقیده را تکرار و تثبیت کرده است. در اینجا قطعیت بر عقیده‌ای است که نشانگر تزلزل

شاعر بر عقاید و سنت‌ها است و به عبارتی با نگاهی جزم‌اندیش و دگماتیک در پس این جهان معرفت‌شناختی تعبیه نشده است، بلکه جهان‌های قطعی و تثبیت شده با قطعیت به چالش کشیده شده است. شاعر از واژگانی که مفهوم «بایستگی» را القاء می‌کنند نیز برای ساخت این جهان استفاده می‌کند. به عنوان مثال در نمونه ذیل با استفاده از «علی» و ساخت تعبیر امری چنین کرده است:

«استیقظتُ باکراً جداً علی الراحِلین أن یستیقظوا باکراً جداً لیملأوا نهاراتهم.
علیهم، علی الأقل، أن یروا الفجر قبل أن یذهبوا» (سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۷۴).

ترجمه: صبح خیلی زود بیدار می‌شوم. دو کوچ کننده باید خیلی زود بیدار شوند تا آروزیهایشان را پر کنند. باید دست کم، سپیده صبح را ببینند، پیش از آنکه بروند.

شاعر در اینجا از ضرورت بیدار شدن زود هنگام توسط سفر کنندگان سخن گفته است. این قطعیت در راستای مفهوم مهاجرت که شاعر آن را تجربه کرده و خود تبعیدی که آن زیسته قابل تحلیل است. این مقوله‌ها، زندگی شاعر را به سمت و سویی کشانده که حداقل در اموری خاص با قاطعیت نظر بدهد و آن‌ها را بپذیرد.

در میان تعابیر و شگردهای زبانی تکرار نقش راهبردی در ایجاد ساخت جهان‌های زیرشمول معرفت‌شناختی مبتنی بر قطعیت دارد. شاعر مقوله‌ها خاص شعری خود از عدم، سکوت، تبعید و غیره را با تکرار و تداعی اثبات کرده است و درصدد انتقال تجربه‌ها و مفاهیم خاص شعری خود است. به عنوان مثال در نمونه ذیل، تکرار در سطح گسترده‌ای برای بیان قاطعانه معنا به کار رفته است و جهان موازی شاعر مبتنی بر عدم و سکوت را تداعی کرده است:

«ها نحن الآن عدمان یتحدثان. فراغان یحاولان أن یمتلئا بأصوات. ضُمَّ صوتک
إلی صوتی. ضُمَّ صمتک إلی صمتی علیهما یصیران صوتاً. العدم هو نحن الآن. إنه
نحن. لاشیء آخر» (سعادۀ، ۲۰۱۶: ۲۸۲).

ترجمه: هان، اکنون دو نیستی هستیم که با یکدیگر سخن می‌گویند. دو حفرة تهی که تلاش می‌کنند با صداها پر شوند. صدایت را به صدایم پیوند بزن. سکوت را به سکوتم پیوند. شاید که صدایی گردند. اکنون ما همان نیستی هستیم، نه چیز دیگری.

چنین قاطعیتی غالباً در مواجهه با مفاهیم اصلی شاعر دیده می‌شود. شاعر از عدم و نیستی سخن گفته است که تلاش می‌کند با صدا پر شوند. شاعر در ادامه از پیوستن دو صدا و دو سکوت سخن گفته است و نتیجه گرفته است که نیستی در واقع خود شاعر و رفیق اوست که با صدا و سکوت این دو در هم تنیده شده است. شعر به صورت دورانی و چرخشی با عدم شروع شده و با عدم پایان یافته است و این تکرار بر وسعت و پهنای عدم و نیستی دلالت دارد.

۴. نتیجه

دفتر شعری ودیع سعادۀ حاصل ذهن متلاطم و درون‌گرایی اوست و این به معنای دوگانگی در ساخت جهان‌های فرعی است. از یک جهت درون‌گرایی به انقباض جهان‌های فرعی می‌انجامد و از یک جهت، تسلط ذهن و وامداری بیش از حد جهان شعری بر قوۀ شناخت، سبب تزیاید و تکثر

جهان‌های فرعی و موازی شده است. در نتیجه جهان‌های فرعی با بسامد بالایی در اشعار ودیع به کار رفته است، منتها جهان‌هایی متشکل از عناصر خارجی کمتر و عناصر درونی و ذهنی نقش مؤثرتری دارند.

جهان زیرشمول اشاره با نقل قول مستقیم بنابر عدم دخالت مکرر عناصر بیرونی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است و نقل قول‌ها بیشتر بر تداعی‌ها و بازخوانی اندیشه‌های خود شاعر است که در مواردی در اشکال گوناگون مستقیم و غیرمستقیم به کار رفته است. همچنین تعدیل زمانی و فضایی در شکل‌گیری این جهان نقش بیشتری را ایفا کرده است و زمان‌پریشی خاص شعر پست‌مدرن و عدم انتساب به زمانی خاص در جهان ذهنی ودیع، سبب شده تا جهان‌های متکثری متکی بر زمان‌ها در اثر شکل بگیرد.

جهان‌های نگرشی با اضلاع سه‌گانه خود در شعر ودیع به طور مکرر به کار رفته است و از بسامد بالایی برخوردار است. آنچه حلقه وصل این جهان‌های متعدد و متکثر است، جهان‌بینی-های خاص شاعر است. به نحوی که جهان آرزو بر پایه دستیابی به مقاصد فانتزی و غیر واقع شاعر قرار گرفته و جهان باور با تکیه بر اعتقاد بر نیستی و سکوت پی‌ریزی شده و جهان هدف برای بیان حداقل‌هایی که انسان از آن محروم شده است، بیان شده است.

گزاره‌های احتمالی در خلق جهان زیرشمول معرفت‌شناختی نقش گسترده‌ای در شعر ودیع سعادة دارد و جهان غیرمتمم‌کننده شاعر بر گیتی واحد و جزم‌گرایانه شاعر ترجیح داده شده و شاعر جهان‌های تشکیل دهنده پیرامون را در فضایی از چند قطبی و چند وجهی قرار داده است.

منابع

- چالسری، آرزو، علی اسودی و طیبه آخوندی؛ «استعاره مفهومی در خوانش اگزیستانسیالیستی مفاهیم آزادی و مرگ در اشعار خلیل حاوی»، مجله ادب عربی، سال ۱۵، شماره ۳، پاییز، شماره پیاپی ۳۷. صص ۸۱-۹۷.
- رضایی، ابوالفضل و زهرا صدریان (۱۳۹۸). «بررسی و تحلیل قصیده «النازلون علی الريح» از محمد علی شمس الدین با تکیه بر محور جانشینی و هم‌نشینی»، مجله ادب عربی، سال ۱۱، شماره ۲، ص ۴۶.
- سعادة، ودیع (۲۰۱۶). *دیوان، الأعمال الشعریة*، سوریه: دارأبایل.
- صادقی اصفهانی، لیلا (۱۳۸۹). «بررسی عناصر جهان متن براساس رویکرد بوطیقای شناختی در یوزپلنگانی که با من دویده‌اند اثر بیژن نجدی»، *نشریه نقد ادبی*، جلد ۳، شماره ۱۰- صفحات ۱۴۲-۱۱۵.
- صادقی اصفهانی، لیلا (۱۴۰۰). *نقد ادبی یا رویکرد شناختی*، تهران: لوگوس.
- العباس، محمد (۲۰۰۹). *کتابه الغیاب بطاقات مکابده لودیع سعادة*، الرياض: دار أثر للنشر والتوزيع.
- Al-Abbas, M. (2009). *Writing Absence - Wadih Sa'adeh Suffering Cards*. Riyadh: Dar Athar for Publishing and Distribution. [In Arabic]
- Chalsari, A., Aswadi, A., & Akhondi, T. (2023). Conceptual Metaphor in the Existential Reading of Freedom and Death Concepts in Khalil Hawi's Poetry. *Arabic Literature Journal*, 3(37), 81-97. [In Persian].
- Gavins. J. (2007). *Text World Theory: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hidalgo Downing, L. (2000). "Text World Creation in Advertising Discourse". *Universidad Autónoma*. Vol. 13. pp. 67- 88.

- Obregón, P.H., Garcia, R.C., & Diaz, A.S. (2009). *Text World Theory in the EFL Reading Comprehension Classroom*. Memorials del v foro de Studios en Lenguas Internacional, Universidad Autónoma de Querétaro.
- Rezaei, A., & Sadriyan, Z. (2019). An Analysis of the Ode "Al-Nazilun Ala Al-Rih" by Muhammad Ali Shams al-Din with a Focus on the Notions of Substitution and Coexistence. *Arabic Literature Journal*, 11(2), 46. [In Persian].
- Sa'adeh, W. (2016). *Diwan, Al-A'mal Al-Shi'riyyah*. Syria: Dar Ababeel. [In Arabic].
- Sadeghi Esfahani, L. (2010). A Study of Textual Elements Based on a Cognitive Poetics Approach in "The Leopards Who Have Run with Me" by Bijan Najdi. *Literary Criticism Journal*, 3(10), 115-142. [In Persian].
- Sadeghi, L. (2021). *Literary Criticism Based on a Cognitive Approach*. Tehran: Logos. [In Persian]
- Werth, P. (1999). *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. London: Longman.
- Stockwell, P. (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*. New York: Routledge.
- Zlatev, Jordan. (2009). "Phenomenology and Cognitive Linguistics" A Handbook on Phenomenology and Cognitive Science. Ed. *Shaun Gallagher and Dan Schmicking*. Dordrecht: Springer. PP. 415-446.

